

Het monitoren van leesbevorderingsprogramma's

'Werk niet op basis van wat je denkt, maar van wat je weet'

De leesbevorderingsaanpak van Stichting Lezen (ontwikkeld samen met de KB) heeft sinds de start in 2008 een ontwikkeling doorgemaakt. Het aantal programma's is toegenomen en er worden constant instrumenten gecreëerd om de doelmatigheid en effectiviteit te vergroten. De Monitor is zo'n instrument.

TEKST: HERMIEN LANKHORST • FOTO'S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

Werking van de Monitor

De Monitor is ontwikkeld om het effect van de Bibliotheek op school en BoekStart in de kinderopvang in kaart te brengen. Jaarlijks worden vragenlijsten afgenomen bij leerlingen en studenten, bij het personeel van de instellingen waarmee de Bibliotheek samenwerkt (zoals pedagogisch medewerkers en leraren) en bij de betrokken bibliotheekmedewerkers. De gegevens komen terecht bij een onderzoeksbureau (DESAN of Sardes) dat de gegevens verwerkt en beschikbaar stelt op een interactieve site waar bibliotheken per samenwerkingspartner een op maat gemaakte rapportage kunnen genereren. Op deze manier geeft de Monitor een beeld van onder andere het lees- en leengedrag en de leesmotivatie van leerlingen en studenten, en van het leesbevorderende gedrag van professionals en ouders. De data worden niet gebruikt om individuele leerlingen of professionals te volgen, maar geven informatie over bijvoorbeeld een groep leerlingen, een school of een gemeente. Daarnaast kan er binnen zo'n groep worden gekeken naar onderlinge verschillen, bijvoorbeeld tussen meisjes en jongens. De Monitor levert dus een schat aan waardevolle informatie op. Een groot aantal bibliotheken zet de Monitor dan ook in: in 2023 deden al 2.351 schoollocaties in het primair onderwijs en 173 schoollocaties in het voortgezet onderwijs mee. Dat aantal groeit snel, want het gebruiken van de Monitor is een voorwaarde om in aanmerking te komen voor financiering binnen de nieuwe en oude Impulsregeling Masterplan basisvaardigheden (zie kadertekst). Toch komt het nog regelmatig voor dat een leesbevorderingsprogramma wordt ingezet zónder de Monitor. Ook gebeurt het dat de Monitor wel wordt afgenomen, maar zonder gebruik te maken van alle mogelijkheden die het instrument biedt. Volgens Kees Broekhof, senior adviseur bij onderzoeksbureau Sardes (en een van de ontwikkelaars van de Monitor), is het potentieel van de Monitor veel groter dan velen zich realiseren.

In gesprek met partners

In Venlo wordt al jaren hard gewerkt om het lezen en leesplezier bij kinderen en jongeren te versterken. De Limburgse stad zet breed in op leesbevordering: twintig van de dertig kinderopvanglocaties met voor- en vroegschoolse educatie (VVE) doen mee aan BoekStart in de kinderopvang, de BoekStartcoach is aan de slag op consultatiebureaus, alle scholen in het primair en voortgezet onderwijs werken met de Bibliotheek op school, de samenwerking met het mbo wordt opgezet en met de pabo loopt deze al. 'De hele lijn is vertegenwoordigd en op de meeste plekken wordt de Monitor ingezet', vertelt Geja Olijnsma, directeur-bestuurder van Bibliotheek Venlo. 'We gebruiken de Monitor ook wanneer we overleggen met onze strategische partners, zoals bestuurders van onderwijsinstellingen. In gesprekken met hen maken we duidelijk wat de meerwaarde is van de Monitor: zo'n leesbevorderingsprogramma betekent niet dat je zomaar wat boeken uitdeelt op school, maar dat je echt planmatig aan de slag gaat, met concrete, meetbare doelen. En dat kan, mede dankzij de Monitor', zegt Olijnsma. 'Als je de Monitor elk jaar afneemt, kun je in de uitkomsten zien welke doelen je bereikt hebt en wat op basis daarvan je nieuwe plannen moeten zijn.'

Foto: de Bibliotheek Venlo

Tess Holtermans (teamleider Onderwijs) en Geja Olijnsma (directeur-bestuurder) van Bibliotheek Venlo.

Ook in het contact met de gemeente geeft de Monitor veel houvast, vertelt Tess Holtermans, teamleider Onderwijs van Bibliotheek Venlo: 'We zien bij de gemeente dat de Monitor daar echt een onderwerp van gesprek is geworden. Een gemeente heeft niet altijd veel zicht op wat er precies gebeurt bij een kinderopvangorganisatie of op een school, maar de Monitor kan daar een beeld bij geven. Vanuit de gemeente ziet men bovendien de waarde van het instrument als het gaat om het verantwoorden van gekozen beleid.'

Olijnsma vervolgt: 'De waarde van de Monitor bespreken we met al onze partners, én op elk niveau: zowel strategisch als tactisch en uitvoerend. Die verschillende niveaus aanspreken is heel belangrijk. In gesprek met de bestuurders van onderwijsinstellingen zien we bijvoorbeeld dat ze enthousiast zijn over de Monitor. Dat is natuurlijk heel positief en de steun van dat strategische niveau is noodzakelijk, maar we merken tegelijkertijd dat bestuurders niet altijd de bereidheid hebben om beleidsbepalend met hun scholen bezig te zijn. Bestuurders beschouwen de schooldirecties als autonoom: directies mogen zélf beslissen hoeveel ze willen doen met zo'n instrument als de Monitor. Een positief geluid van de bestuurders op strategisch niveau is dus belangrijk, maar niet voldoende. Je moet ook op dat tactische niveau van schooldirecties in gesprek om te kijken wat ze met de Monitor willen.'

Heldere visie op leesonderwijs

Cora van Unen weet precies wat ze met de Monitor wil. Als directeur van basisschool OJS Het Scala in Kampen gebruikt

Foto: Emmely van Mierlo

Kees Broekhof (senior adviseur) bij onderzoeksbureau Sardes.

Foto: Peter Timmer

Cora van Unen (directeur), basisschool OJS Het Scala.

ze de Monitor om scherp te krijgen wat de leesdoelen zijn en wat er voor nodig is om die te behalen: 'We werken al sinds 2015 met de Monitor. Daardoor kunnen we best ver terugkijken om te zien waar we vandaan komen, waar we nu staan en wat er in de tussentijd aan ontwikkelingen heeft plaatsgevonden. We zien dat er nu een structureel aanbod ligt als het gaat om onze leesbevorderingsactiviteiten, met een duidelijk leesplan en heldere doelen. Daarbij kiezen we bewust voor een beperkt aantal doelen zodat je wát je doet ook echt goed kunt doen. Dit kunnen we borgen door middel van een kwaliteitskaart (Handleiding voor Kwaliteitsaanpak de Bibliotheek op school, toolkit Netwerk & Beleid op pro.debibliotheekopschool.nl) en het leesplan. Als ik de huidige situatie vergelijk met toen we in 2015 begonnen, zie ik dat we een flinke kwaliteitsslag hebben gemaakt. Ook nemen we tegenwoordig ouders en leerlingen veel beter mee in wat we doen.

Bij ons op school staat iedere dag in het teken van lezen', vertelt Van Unen. 'Iedereen moet zien en voelen hoe belangrijk lezen is. Als alle collega's hetzelfde doel voor ogen hebben, kom je een heel eind. Om die focus vast te houden, is het belangrijk dat het draagvlak bij het team sterk is. Daarom zorgen we dat niet alleen de doelen voor iedereen duidelijk zijn, maar dat we ook concreet maken welke vooruitgang we boeken. We bespreken de uitkomsten van de Monitor dan ook met hele team.' Die bespreking wordt goed voorbereid, geeft Van Unen aan: 'Eerst heb ik een overleg met de leesconsulenten over de resultaten.

Daarna maak ik samen met onze leescoördinator een presentatie waarin we de grote lijnen beschrijven. Die presenteren we vervolgens aan het hele team, tijdens een bijeenkomst die plaatsvindt in de bibliotheek. Natuurlijk zijn daar ook de twee leesconsulenten bij die vanuit de bibliotheek wekelijks bij ons op school komen. Die dag doen we allerlei leuke leesbevorderende activiteiten. Het is een mooie bijeenkomst en hét moment om samen de successen te vieren. Maar natuurlijk ook het moment om kritisch te zijn op waar we nog winst kunnen behalen en een goede gelegenheid om te bepalen waar we volgend jaar op gaan inzetten.'

Context kleurt de cijfers

Ook in de bibliotheek gaan de radertjes draaien wanneer aan het begin van de lente de resultaten van de Monitor binnenkomen. 'We beginnen altijd met een blik op het niveau van individuele scholen of kinderopvanglocaties om te zien of daar interessante zaken uit naar voren komen', vertelt Holtermans. 'Vervolgens nemen onze lees-mediaconsulenten de resultaten op detailniveau door. Zij analyseren per locatie de resultaten en maken daar maatwerkrapportages van, waarna ze op de scholen in gesprek gaan over die uitkomsten.

Zulke gesprekken lopen op iedere school weer anders,' zegt Holtermans, 'omdat elke school in z'n eigen context opereert. Wanneer er andere trajecten of kwesties op een school spelen, kan dat ook consequenties hebben voor de aandacht die naar

leesbevordering is gegaan. De context is heel bepalend en geeft kleur aan de resultaten. Je moet de Monitorresultaten dan ook zien als een instrument om het gesprek aan te gaan over wat er speelt op een school.'

Van Unen beaamt dit: 'Dat gesprek is echt nodig om de resultaten te kunnen duiden. Op onze school kijken we daarom met iedere leerkracht naar de cijfers van diens groep én naar de bredere context waarin die tot stand zijn gekomen.'

Voorwaarden voor een helder beeld

Het is van belang om zorgvuldig om te gaan met de uitkomsten van de Monitor, bijvoorbeeld door de data in de juiste context te plaatsen. Maar om te komen tot representatieve resultaten is het ook nodig om de Monitor op een zorgvuldige manier te voeden met gegevens. Broekhof is daarom stellig: 'De Monitor moet jaarlijks worden ingevuld! Vergelijk het met andere leerdomen: daar meet je toch ook jaarlijks? Soms zelfs meerdere keren per jaar. De Monitor is net zo belangrijk.'

Holtermans geeft aan dat scholen uiteindelijk zelf ook tot die conclusie komen: 'We hebben in onze randvoorwaarden opgenomen dat de Monitor jaarlijks moet worden afgenomen. Dat is een bewuste keuze van onze kant, maar je kunt het niet compleet afdwingen natuurlijk. Onze partners moeten zelf ook echt dat nut ervan inzien, en soms spelen er andere zaken die ze meer prioriteit geven. Een aantal jaar geleden zagen we dat sommige scholen de Monitor slechts één keer per twee jaar afnamen. Maar dat beviel hun slecht en ze kwamen er uiteindelijk zelf van terug. Je mist de doelmatigheid om iets met je klassen te doen als je niet elk jaar meet. Het vertroebelt de resultaten, want welke factoren hebben nu precies een rol gespeeld in die periode van twee jaar? Dat is toch echt moeilijker te zien dan bij een periode van één jaar.'

Voor een helder beeld is het jaarlijks afnemen van de Monitor dus heel belangrijk. Hetzelfde geldt voor het laten invullen van de vragenlijsten door alle relevante personen binnen de (onderwijs) instelling. Broekhof legt uit waarom dit nodig is: 'Het profiel van een school kan er op het eerste gezicht heel goed uitzien, maar kijk je dan naar de cijfers waaruit dat beeld is opgebouwd, dan zie je soms dat maar een handjevol leerlingen de vragenlijsten heeft ingevuld. Als dat nou vooral leerlingen zijn die toch al van lezen houden, krijg je een compleet vertekend beeld van zo'n klas of school. Alleen als iedereen de lijsten invult, kun je goed zien wat er speelt.'

Mogelijkheden van de Monitor

Wanneer de Monitor op een goede manier wordt afgenomen en de resultaten op de juiste manier worden gebruikt, is het een waardevol instrument. De Monitor kan een algemeen beeld geven van hoe het gesteld is met de leesmotivatie en het leesgedrag van kinderen en jongeren binnen een school of gemeente. Dit algemene beeld kan gebruikt worden om te zien hoe een school of gemeente het doet in vergelijking met het landelijk gemiddelde, maar het geeft ook de mogelijkheid de ontwikkeling van een gemeente of (onderwijs)instelling over een bepaalde tijd te volgen. Voor een individuele instelling of

locatie geeft de Monitor op korte termijn een goed beeld van in hoeverre doelen zijn behaald en kan het instrument dienen als basis voor het bespreken en bepalen van nieuwe doelen. Het instrument kan bovendien worden gebruikt om over gekozen beleid verantwoording af te leggen. Al deze manieren om de Monitor in te zetten maken het mogelijk om, zoals Broekhof het verwoordt: 'Niet te werken op basis van wat je *denkt* dat er aan de hand is maar op basis van wat je *weet* dat er aan de hand is.'

De ontwikkeling van de leesbevorderingsprogramma's

BoekStart voor baby's is uitgebreid met BoekStart in de kinderopvang en de BoekStartcoach (op het consultatiebureau). De aanpak de Bibliotheek *op school*, die begon in het primair onderwijs, kent intussen varianten voor het voortgezet onderwijs (inclusief het praktijkonderwijs), het mbo en het hbo (met name de pabo).

Masterplan basisvaardigheden

In oktober 2023 maakten demissionair minister Mariëlle Paul en toenmalig demissionair staatssecretaris Gunay Uslu bekend dat bibliotheken € 74 miljoen krijgen vanuit het Masterplan basisvaardigheden. Met dit geld kunnen zij meer scholen en kinderopvanglocaties laten profiteren van BoekStart en de Bibliotheek *op school*. Deze regeling is een vervolg op de Impulsregeling Masterplan basisvaardigheden 2022-2023 (€ 13 miljoen). De nieuwe regeling, die loopt tot en met het schooljaar 2025-2026, focust op het verduurzamen van de leesbevorderingsaanpak op bestaande locaties, maar er is ook ruimte voor het uitbreiden van het aantal locaties BoekStart in de kinderopvang en de Bibliotheek *op school*.

Bibliotheekmonitor van de KB

Naast verschillende monitorinstrumenten die gericht zijn op de effecten van leesbevorderingsprogramma's, bestaat de Bibliotheekmonitor van de KB die inzicht geeft in hoe bibliotheken invulling geven aan hun brede maatschappelijke functie. Voor al deze monitorinstrumenten geldt dat zij zorgen voor een scherper beeld van de impact van het bibliotheekwerk. Hierdoor is het ook makkelijker om een onderbouwing te geven van financiële overheidsregelingen, zoals de Impulsregeling Masterplan basisvaardigheden.